

Van de straat in de goot...

**Archeologisch onderzoek
onder de Vriesestraat,
Gemeente Dordrecht**

Een archeologische begeleiding
en een booronderzoek

M.C. Dorst

Ruimtelijke Realisatie /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 50

Van de straat in de goot...

**Archeologisch onderzoek onder de
Vriesestraat, Gemeente Dordrecht**

**Een archeologische begeleiding
en een booronderzoek**

M.C. Dorst

2013

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

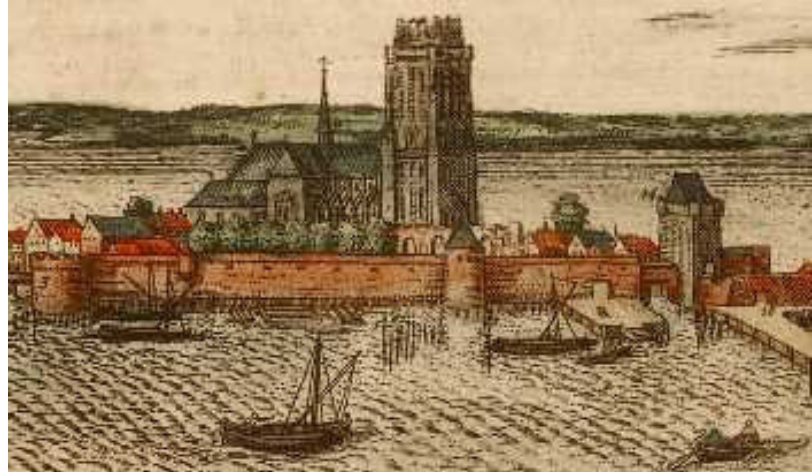
Colofon

ISSN: 1876-2379
 Tekst: M.C. Dorst
 Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
 Redactie: D.B.S. Paalman
 Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie, tenzij anders vermeld.
 Vormgeving: D.B.S. Paalman
 Drukwerk: Drukkerij RAD
 Uitgave: Gemeente Dordrecht, november 2013

Gemeente Dordrecht
 Sector Stadsontwikkeling / Ruimtelijke Realisatie / Team Archeologie
 P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
 T: (078) 7708223
 E: monarch@dordrecht.nl
 W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl

© Gemeente Dordrecht, 2013

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	6
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Uitgevoerde werkzaamheden	8
3. Resultaten vooronderzoek	9
4. Doel en vraagstellingen	13
5. Veldonderzoek	15
5.1 Methodes	15
5.2 Onderzoeksresultaten	15
5.2.1 Bodemopbouw	15
5.2.2 Archeologie	18
6. Conclusies	21
Literatuur	22
Begrippen en afkortingen	23
Bijlage 1. Boorbeschrijvingen	24

Vriesestraat tussen de Lenghenstraat en de Vriesebrug, ca. 1920.

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

In opdracht van Stadsbeheer is in het plangebied 'Vriesestraat' door de afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie van de gemeente Dordrecht een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het plangebied betreft de locaties van te herplanten bomen aan de Vriesestraat ter hoogte van de huisnummers 130-168. Het plangebied ligt tegen de grens van de middeleeuwse stadskern van Dordrecht: de Vest. De graafwerkzaamheden zijn onderzoeksplichtig en archeologische waarden uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd kunnen aanwezig zijn vanaf 0,4 meter onder het maaiveld. Om te voorkomen dat behoudenswaardige resten ongedocumenteerd vernietigd zouden worden, zijn de graafwerkzaamheden begeleid en zijn enkele grondboringen gezet.

Dit rapport beschrijft de resultaten van het veldonderzoek. Naast het documenteren van enkele grondsporen uit de 15^e-16^e eeuw is ook de bodemopbouw vastgesteld. Het gaat hierbij om ophogingspakketten van de Vriesestraat vanaf vermoedelijk de 13^e-14^e eeuw.

In hoofdstuk 2 zijn de gegevens van het plan- en onderzoeksgebied en de uitgevoerde werkzaamheden vermeld. In hoofdstuk 3 zijn de resultaten van het vooronderzoek beschreven. In hoofdstuk 4 zijn het doel en de vraagstellingen geformuleerd en in hoofdstuk 5 zijn de resultaten van het veldonderzoek beschreven. Ten slotte zijn in hoofdstuk 6 de conclusies verwoord.

1.2 Administratieve gegevens

Type onderzoek	Archeologische begeleiding conform opgraven en een booronderzoek
Gemeentelijke projectcode	1307
ARCHIS Onderzoeksmelding	58698
ARCHIS vondstmeldingsnr.	423009
Archeologische periode	Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd
Datum veldonderzoek	21 en 22 oktober 2013
Wijk	Historische binnenstad
Straat	Vriesestraat, ter hoogte van nummers 130-168
Gemeente	Dordrecht
Provincie	Zuid-Holland
Kaartblad	38C
RD-coördinaten (NW) (ZO)	105.508 / 425.134 105.551 / 425.095
Opdrachtgever	Gemeente Dordrecht, sector Stadsbeheer
Uitvoerder(s)	Gemeente Dordrecht, sector Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Autorisatie rapport	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Digitale archivering	Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoge deponering	Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie en het Stadsdepot Dordrecht

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied is gelegen in het historische binnenstad van Dordrecht (afb. 1). Het betreft zeven locaties waar bomen hebben gestaan. Deze bomemrij stond in een noordwest-zuidoost raai in het midden van de Vriesestraat, ter hoogte van de huisnummers 130-168 (afb. 2). Het tracé heeft een lengte van 60 m. De omvang van de individuele locaties was 3,4 x 3 m.

Afb. 1. Ligging van het plangebied (rood) in de binnenstad van Dordrecht.

Afb. 2. Ligging van de onderzoeksgebieden (rood) in detail.

2.2 Uitgevoerde werkzaamheden

Het gaat om zeven onderzoeksgebieden. De aanwezige bomen zijn omgezaagd, waarna de wortels zijn verwijderd, grondverbetering is toegepast en nieuwe bomen zullen worden geplaatst. Op onderzoekslocatie 1 wordt in plaats van een boom een kunstwerk geplaatst. Voor het voetstuk is een gat gegraven. De maximale graafdiepte op de locaties was 0,9 m – mv. Om ook de dieper gelegen bodemopbouw in kaart te brengen, zijn op drie locaties boringen gezet tot in de natuurlijke ondergrond.

3. Resultaten vooronderzoek

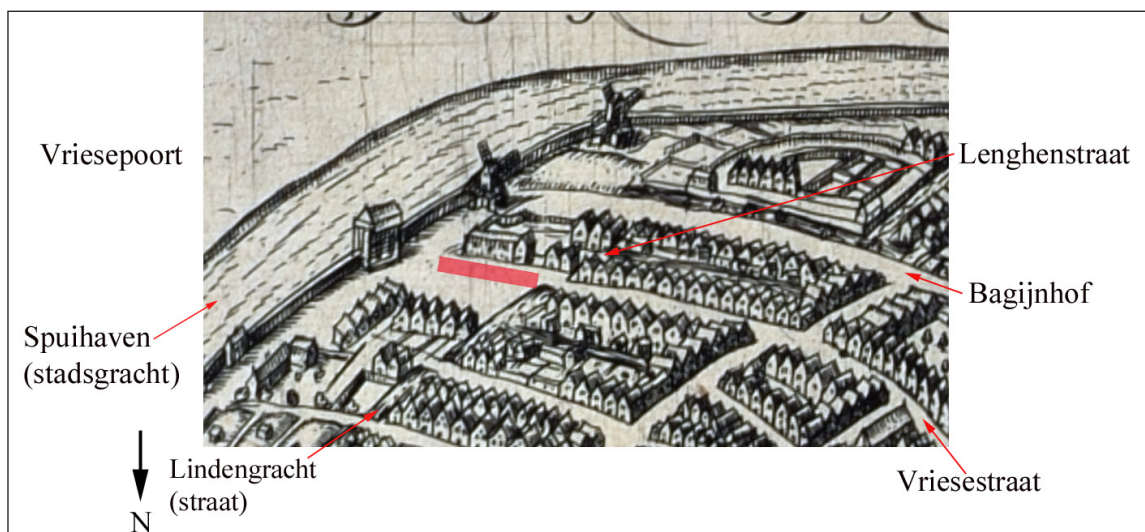
De Vriesestraat is één van de oudste uitvalswegen van de oudste ontginningsas van Dordrecht: de Voorstraat. De locatie lag dus buiten de kern, in de oudste uitleg van de stad. Het is mogelijk dat in de periode vóór de middeleeuwse bewoning, de rivier de Thure(drith) ter hoogte van het plangebied stroomde.

Ter hoogte van de Lenghenstraat – Lindenstraat liep waarschijnlijk al een (brede) sloot. Dit zou de achterwetering zijn geweest van ontwateringssloten van de percelen achter de oudste ontginningsas aan de Voorstraat. Het oudste, noordelijke deel van de straat dateert ten minste uit de tweede helft van de 13^e eeuw en is genoemd naar Heer Heinric Vriese. Hij vervulde de bestuurlijke functie van schepen en rond 1285 mogelijk ook die van burgemeester in Dordrecht.

De grond waar het plangebied ligt is waarschijnlijk pas bij de aanleg van de stadsgracht, de Spuihaven/Vest, in 1274/1281 bij de stad betrokken. Vanaf de tweede helft van de 13^e eeuw vonden ten zuiden van de Voorstraat grootschalige stadsuitbreidingen plaats. Vanuit de (nu verlengde) Vriesestraat kon de stad via de Vriesepoort worden verlaten. In dit nieuwe gebied vestigden zich in eerste instantie de ambachten die vervuiling en stankoverlast veroorzaakten, zoals leerverwerkers en (wol)ververs.

Het oudst bekende historische kaartmateriaal dateert uit de 16^e eeuw. Op een kaart in Ludovico Guicciardini's beschrijving van Dordrecht uit 1581 is de locatie gedetailleerd weergegeven (afb. 3).¹

Het grote huis op de hoek van de Vest en de Vriesestraat is het voormalige Heilige Geest- en pesthuis. Het terrein ten oosten van de straat is nog onbebouwd.

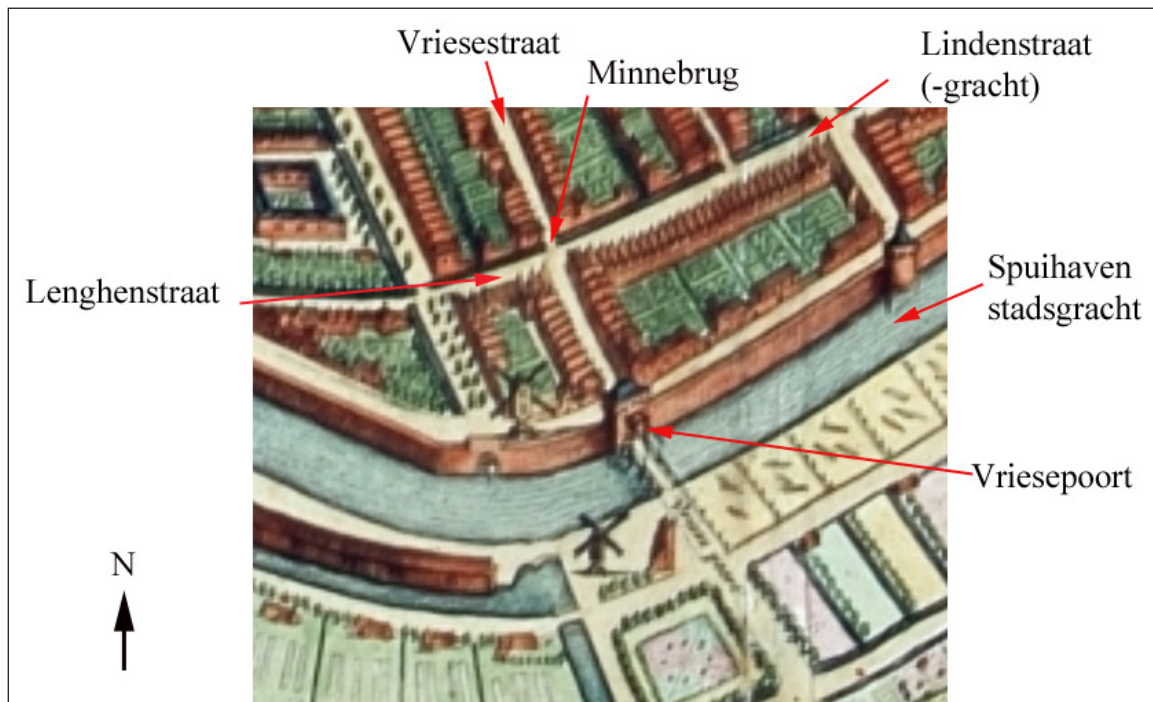

Afb. 3. Het plangebied (rood) bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Guicciardini uit 1581. Op de kaart is alle vermoedelijk middeleeuwse bebouwing nog aanwezig.

Op een kaart van Blaeu uit 1652 is een vergelijkbare situatie te zien (afb. 4). Hierop is nu, ter hoogte van het plangebied, ook aan de oostkant van de Vriesestraat bebouwing aanwezig. Het Heilige Geest- en pesthuis heette in 1676 het Lazarushuis en werd gebruikt voor de verpleging van leprozen. Rond het begin van de 17^e eeuw ontstaat ook de (nieuwe) Stooftstraat. Het is echter niet duidelijk waar dit 'stoven' naar verwijst en of dit iets met een badhuis te maken heeft. Mogelijk was het in deze tijd een verwijzing naar de productie van teer- en meekrap.²

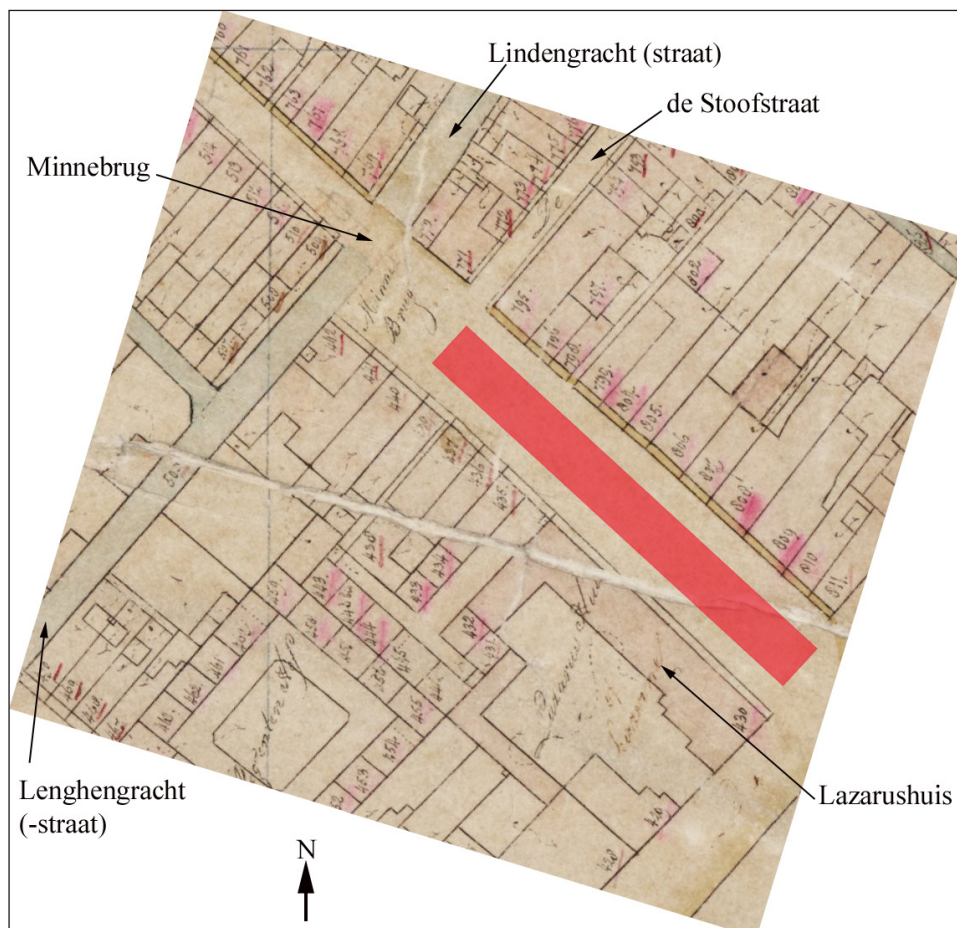
1 In de eerste versie van zijn beschrijving van onder andere Dordrecht uit 1567 is nog geen kaart van Dordrecht aanwezig. Deze is wel aanwezig in de tweede uitgave uit 1581. Hiervan komt in 1612 een Nederlandse versie uit. Vermoedelijk is deze kaart door velen overgenomen. Het is feitelijk niet bekend op welke informatie Guicciardini zijn kaart heeft gebaseerd. Dit kan zijn eigen (oude) informatie uit de periode van het klooster zijn, maar het kan ook de situatie uit circa 1580 weergegeven.

2 Van Baarsel 1992.

Afb. 4. De locatie van het plangebied op een uitsnede van een kaart van Blaeu uit 1652. Op de kaart is een bebouwingssituatie te zien die vergelijkbaar is met die van vandaag.

Op de kadastrale kaart uit 1811-1832 is de 17^e -eeuwse bebouwingssituatie nog herkenbaar (afb. 5). De Lindengracht, een binnengracht, is nog aanwezig en via de Minnebrug kon deze gracht overgestoken worden naar het verlengde van de Vriesestraat. De historische kaarten geven aan dat op de locatie van het plangebied altijd sprake is geweest van de Vriesestraat.

Afb. 5. Het plangebied (rood) weergegeven op de kadastrale minuut uit 1812-1832. Het bevindt zich ter hoogte van het laatste, bredere traject van de Vriesestraat.

Op de oudst bekende foto uit het begin van de 20^e eeuw is in dit deel van de Vriesestraat een kasseienbestrating met aan weerszijden een rij bomen te zien (afb. 6).

Afb. 6. De Vriesestraat gezien vanaf de Vest in de richting van de Lenghenstraat in de periode 1903–1907. Het plangebied loopt door het midden van de straat (Regionaal Archief Dordrecht, inventarisnr. 555_12820).

3.1 Archeologische verwachting

In het plangebied worden verschillende straatniveaus uit de Middeleeuwen en latere periodes verwacht. De diepteligging, ouderdom en conservering van de verschillende straatniveaus is onbekend. Ook is niet bekend hoe dik het ophogingspakket in dit deel van de stad is.

Kermis op de Vriesestraat, tussen de Lenghenstraat en Vriesebrug, ca. 1903.

4. Doel en vraagstellingen

Het doel van het veldwerk was het documenteren van archeologische sporen die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Daarnaast is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied gedocumenteerd.

Voor het veldwerk zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd:

- 1. Hoe is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied? Is hier sprake van een stroomgordelafzetting die mogelijk geassocieerd kan worden met de middeleeuwse Thure(drith)? Wat is de dikte van het ophogingspakket onder de Vriesestraat?*
- 2. Zijn de verschillende straatniveaus van elkaar te onderscheiden en wat is de (relatieve) ouderdom van de verschillende straatniveaus? Is er een fasering te onderscheiden en wat zijn hiervan de mogelijke dateringen?*
- 3. Zijn er, naast straatniveaus, (nog) andere bewoningssporen aanwezig? Zo ja, wat is de aard en datering? Komen de veldgegevens overeen met historische informatie op kaarten en uit geschreven bronnen?*

5. Veldonderzoek

5.1 Methoden

Het archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden op 21 en 22 oktober 2013. Het bestond uit het begeleiden van de graafwerkzaamheden tot ca. 0,9 m – mv en het plaatsen van drie handmatige boringen (afb. 7). Hiervoor is gebruik gemaakt van een gutsboor met een diameter van 3 cm. Onderzoekslocatie 1 is niet begeleid. De boringen zijn doorgezet tot in de onverstoorde, natuurlijke ondergrond, tot een maximum van 6 m – straatniveau.

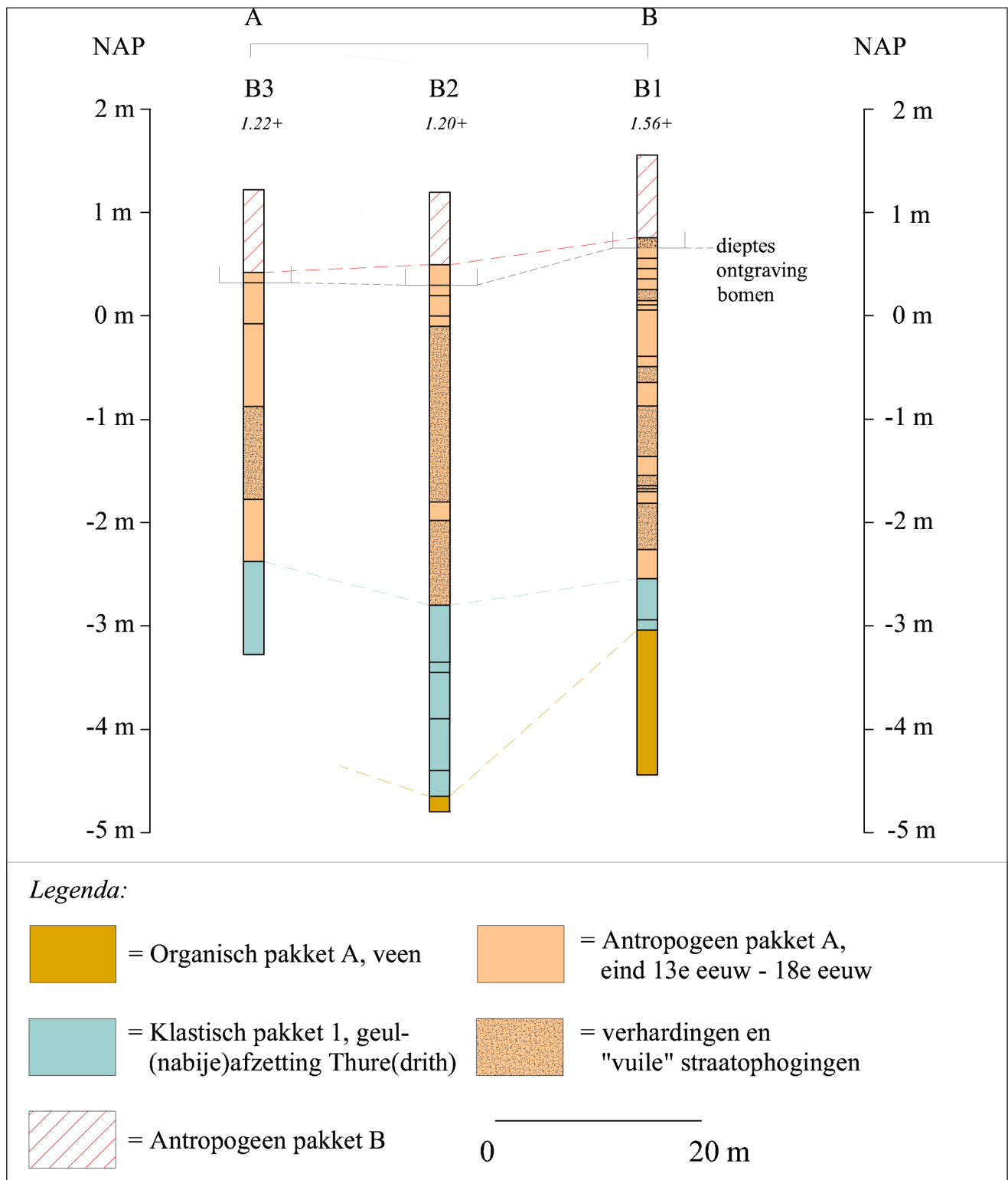
Afb. 7. De onderzoekslocaties en de locaties van de boringen.

5.2 Onderzoeksresultaten

Hieronder wordt eerst de bodemopbouw besproken, gevolgd door de aangetroffen archeologische bewoningssporen.

5.2.1 Bodemopbouw

De boorbeschrijvingen zijn weergegeven in bijlage 1. De bodemafzettingen zijn in te delen in vier eenheden (afb. 8).

Afb. 8. Geïnterpreteerd archeo-geologisch bodemprofiel. Voor de locaties van de boringen, zie afb. 7.

Organisch pakket A

In de boringen 1 en 2 is dieper gelegen een pakket bruin, zeer kleiig (bos)veen met resten van (wortel)hout aanwezig. In boring 1 waren hierin ook sterk organische, donker-blauwgrijze kleilagen aanwezig. De diepteligging van de top varieert sterk en ligt tussen 4,06 en 5,85 m – mv (resp. 3 m – NAP, B1 en 4,65 m – NAP, B2). Ook de overgang naar het bovenliggende pakket is verschillend. In boring 1 is sprake van een diffuse overgang en in boring 2 is de grens abrupt/erosief. Organisch pakket A behoort tot de Formatie van Nieuwkoop: het Hollandveen Laagpakket.

Klastisch pakket 1

Op het veen is een bodempakket aanwezig waarvan de oorsprong en vorming moeilijk te bepalen is. Het bestaat uit donker-grijsbruin tot zwarte, sterk humeuze en siltige klei (venige klei) met (waarschijnlijk ingewaaid) zand. De afzetting is rommelig en bevat houtresten, veenbrokjes en sporadisch enkele grijze zandlaagjes. De top ligt tussen 3,6 m – mv (2,37 m – NAP, B3) en 4 m – mv (2,8 m – NAP, B2).

Zowel de kenmerken van het pakket als de sterk variërende dikte en de overgangen naar het veen, lijken te wijzen op een rivier(nabije)afzetting. Het is mogelijk een geul- of geulnabije-afzetting van de Thure(drith) die dateert uit de periode van vóór de middeleeuwse ontginningen. Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld.

Het is echter niet uit te sluiten dat dit (deels) een 'schoon' ophogingspakket betreft. Het pakket dateert dan uit de periode waarin dit deel bij de stad werd betrokken, gedurende de tweede helft van de 13^e eeuw.

Antropogeen pakket A

Het pakket kenmerkt zich door een sterk wisselende samenstelling. De meest voorkomende lagen bestaan uit (donker) bruine, zeer humeuze kleilagen met zand.

In deze lagen zijn veel afvalresten aanwezig waaronder fragmenten keramiek/bouwpuin, houtskool, mest, bot- en visresten, mosselschelpfragmenten (*Mytilus edulis*) en hout.

Waarschijnlijk vertegenwoordigen (de meeste van) deze lagen de verschillende oudere (onverharde) straatniveaus van de Vriesestraat.

Tussen deze lagen zijn 'schone' ophogingspakketten aanwezig die bestaan uit bruinigrijze klei en zand met enkele veenbrokjes, houtresten en kleikluiten, maar zonder afvalresten.

Op een hoger niveau zijn ook straatverhardingen aanwezig van (mogelijk) baksteen en natuursteen. In boring 1 zijn op 1,3 m en 1,45 m – mv baksteenlagen aanwezig. Op onderzoekslocatie 7 was op een diepte van 0,8 m – mv een restant van een natuurstenen straatverharding aanwezig die in de 16^e eeuw gedateerd kan worden. Op dit niveau en in het hieronder gelegen grondpakket zijn sporen en vondsten uit de 16^e eeuw aanwezig (zie paragraaf 5.2.2.). In de hierboven gelegen laag was vondstmateriaal uit de 17^e eeuw aanwezig. Deze laag kan op basis hiervan gedateerd worden in de 17^e–18^e eeuw.

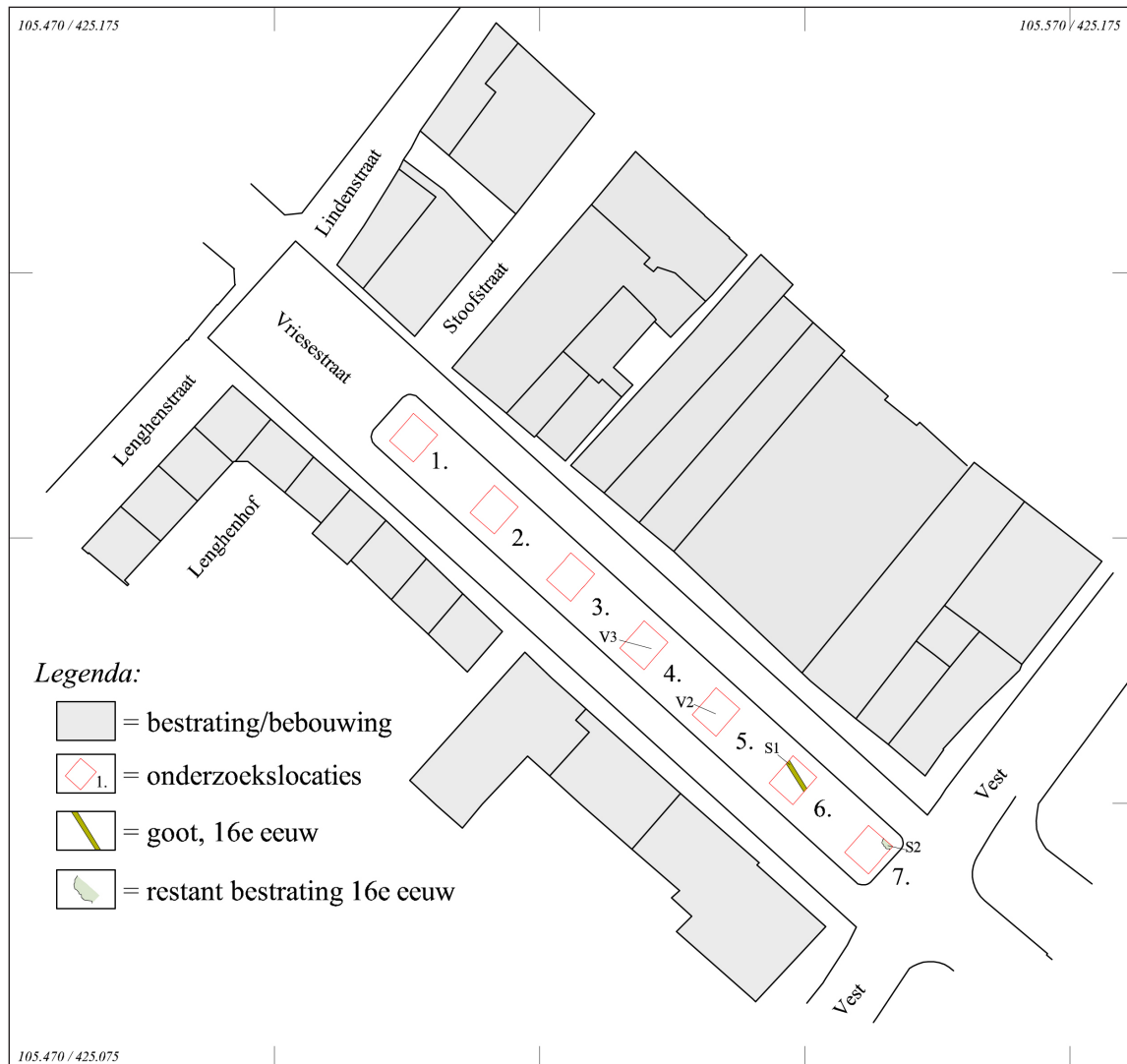
Het pakket bestaat uit verschillende straat(ophogings)lagen van de Vriesestraat en heeft een gemiddelde dikte van 313 cm. Deze lagen kunnen gedateerd worden in de periode begin 14^e eeuw tot en met begin 18^e eeuw.

Antropogeen pakket B

Dit is een laag grijs zand met enkele fragmenten baksteenpuin. Deze laag heeft een dikte van 70–80 cm en is opgebracht bij de laatste, 20^e –eeuwse herinrichting van de Vriesestraat.

5.2.2 Archeologie

Tijdens het onderzoek zijn sporen aangetroffen uit de 16^e eeuw (afb. 9). Het gaat om een restant straatverharding en een goot. Uit de vulling van de goot en een 16^e -eeuwse ophogingslaag zijn enkele vondsten verzameld.

Afb. 9. Ligging van de 16^e -eeuwse straatverharding (S2) en de goot (S1).

Straatverharding (S2)

Op onderzoekslocatie 7 is een restant gevonden van straatverharding van licht-bruingrijze, natuurstenen kasseien. De bovenkant van deze bestrating lag op 0,8 m – mv (0,75 m NAP). Deze kasseien hadden een dikte van circa 10 cm en lagen in de top van een ophogingslaag uit de 16^e eeuw. Op de andere onderzoekslocaties zijn in de top van deze laag sporadisch enkele soortgelijke kasseien aangetroffen. De stenen zijn blijkbaar in een latere periode verwijderd en mogelijk op een hoger niveau hergebruikt (zie afb. 6).

Goot (S1)

Op onderzoekslocatie 6 is in de top van de 16^e -eeuwse ophogingslaag een (gegraven) goot aangetroffen (afb. 9 en 10). De goot had een breedte van circa 45 cm en was 25 cm diep. De top lag op 0,9 m – mv (0,35 m NAP). De goot lag waarschijnlijk langs de bovengenoemde kasseienstraat. De oriëntatie is afwijkend ten opzichte van de huidige Vriesestraat.

Afb. 10. De 16^e –eeuwse goot (S1) op onderzoekslocatie 6, gezien in de richting van de Vest en Vriesebrug. In de inzet is een dwarsdoorsnede van de goot te zien.

De vulling bestond uit bruine, sterk humeuze, zandige klei. In de onderste opvulling was veel huishoudafval aanwezig, waaronder mest, dierenbotten, mosselschelpen, keramiek, metaal en leer.³ Deze onderste opvulling vertegenwoordigt de gebruiksfase van de goot. In het bovenste niveau was daarnaast ook veel bouwpuin aanwezig. Waarschijnlijk is de goot hiermee dichtgeworpen.

Onder de dierenbotten zijn resten aangetroffen van rund, schaap/geit, (waarschijnlijk) varken en vis.

De keramiek betreft alleen scherven roodbakkerd aardewerk dat spaarzaam of dun geglaazuurd is. Eén scherv is voorzien van witte slib met (groene) koperoxideglazuur. De keramiek omvat twee worstoren, een driepoot (van een grape) en vier scherven van een bord met sgraffito-versiering, te dateren in de periode 1450-1550.

De vondsten van metaal zijn twee rechthoekige/vierkante ijzeren nagels, een ijzeren meslemmet en een koperen speld.

De leren voorwerpen zijn resten van schoenen, waaronder twee zolen en één bovenleer. De aanwezige zoolvormen geven mogelijk de gebruiksduur van de goot weer. Eén zool heeft een spitse, lange punt. Dit schoentype is op zijn laatst nog te dateren in de 15e eeuw. De andere zool heeft juist een korte stompe punt en is een type dat te dateren is in de eerste helft van de 16e eeuw (afb. 11).⁴

3 Vondstnr. 1. De keramiek is gedetermineerd door M.C. Dorst en de dierenbotten door D.B.S. Paalman (beiden gemeente Dordrecht).

4 Goubitz 2001, 82 en verder.

Afb. 11. Twee leren schoenzolen uit goot S1. Het linker type is (nog) te dateren in de 15^e eeuw, het rechter type in de eerste helft van de 16^e eeuw.

Ten slotte zijn in de ophogingslaag onder de kasseien nog een ijzeren pijp en een rekenpenning gevonden.⁵ Door de aanwezigheid van een dikke roestkorst om de pijp, was het in eerste instantie niet duidelijk om wat voor object het ging. Na het maken van röntgenfoto's kon worden uitgesloten dat het een werktuig of wapenonderdeel was.⁶

De rekenpenning is gemaakt van messing en betreft het zogenoemde 'Marcustype'. De penning komt uit Neurenberg en wordt algemeen gedateerd tussen 1500-1570. De maker is mogelijk Hans Schultes I (1553-1584). Op de voorzijde is een gevleugelde leeuw afgebeeld. Dit is het symbool van de evangelist Marcus. De leeuw is voorzien van een aureool en heeft een Bijbel in zijn rechterklauw. Op de keerzijde is een rijksappel in een dubbele driepas te zien.⁷ De tekst in de omloop is een fantasietekst en waarschijnlijk is op beide zijden dezelfde lettercombinatie weergegeven.

Afb. 12. De 16^e -eeuwse rekenpenning uit Neurenberg. Links: de leeuw als symbool voor de evangelist Marcus. Rechts: de rijksappel in driepas.

5 Vondstnrs. 2 en 3.

6 Aanvankelijk werd gedacht aan de loop van een haakbus of een musket. Op de röntgenfoto bleek dat dit niet het geval was. Vermoedelijk gaat het om een fragment van een later ingegraven leiding. De foto's zijn gemaakt bij het Verwijscentrum Dierenziekenhuis Drechtstreek, aan de Jan Valsterweg 26 te Dordrecht. Met dank aan dhr. G. van den Brink.

7 De penning is, met dank, gedetermineerd door dhr. J. Pelsdonk. Referentie type: Mitchiner 1113. De penning is opgenomen in de centrale database voor munten en penningen NUMIS onder nr. 1106225. Ook met dank aan dhr. R. van Dijk van BOOR voor aanvullende informatie.

6. Conclusies

Op 21 en 22 oktober 2013 is op de Vriesestraat, ter hoogte van de huisnummers 130-168, een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

1. Hoe is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied? Is hier sprake van een stroomgordela-fzetting die mogelijk geassocieerd kan worden met de middeleeuwse Thure(drith)? Wat is de dikte van het ophogingspakket onder de Vriesestraat?

Het dieper gelegen bodempakket bestaat uit zeer kleiig veen waarin ook enkele kleilagen aanwezig zijn die wijzen op de invloed van een nabijgelegen rivier.

Dit is ook op te maken uit de hierop gelegen afzetting. Deze kan worden geïnterpreteerd als een geul- of geulnabije afzetting. Mogelijk gaat het om afzettingen van de rivier de Thure(drith). Hierop is een ophogingspakket aanwezig met een gemiddelde dikte van 313 cm. Het pakket kan gedateerd worden in de periode 14^e tot en met 18^e eeuw.

Dit pakket is waarschijnlijk ontstaan door een continu proces van ophogen van de Vriesestraat, die hier vanaf ongeveer het begin van de 14^e eeuw aanwezig is.

2. Zijn de verschillende straatniveaus van elkaar te onderscheiden en wat is de (relatieve) ouderdom van de verschillende niveaus? Is er een fasering te onderscheiden en wat zijn hiervan de mogelijke dateringen?

In de werkputten die zijn gegraven is alleen een restant gevonden van straatverharding uit vermoedelijk de 16^e eeuw. Het gaat om een bestrating van natuurstenen kasseien op 80 cm onder het huidige straatniveau. Deze bestrating is in een latere periode grotendeels verwijderd en mogelijk na het aanbrengen van een ophogingslaag weer hergebruikt. Dit zou afgeleid kunnen worden uit het feit dat er op foto's uit het begin van de 20^e eeuw nog sprake is van een kasseienbestrating die ongeveer op dezelfde hoogte ligt als het huidige straatniveau.

Hieronder zijn in de boringen nog enkele (mogelijke) bakstenen bestratingen aangetroffen en is er nog dieper gelegen waarschijnlijk sprake van onverharde straatniveaus.

3. Zijn er, naast straatniveaus, (nog) andere bewoningssporen aanwezig? Zo ja, wat is de aard en datering? Komen de veldgegevens overeen met historische informatie op kaarten en uit geschreven bronnen?

Op 90 cm onder het huidige straatniveau is een deel van een gegraven goot gevonden. Op basis van de vondsten in de opvulling zal deze, bij benadering, in gebruik zijn geweest in de periode 1450-1550. Een verklaring voor het afwijkende verloop van de goot, ten opzichte van de huidige Vriesestraat, is niet gevonden.

Voor vragen over dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, afdeling Ruimtelijke Realisatie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Literatuur

Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts veerhoofd: de straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.

Goubitz, O., 2001: *Stepping Through Time, Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*.

Begrippen en afkortingen

antropogeen Bergsche Veld	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13 ^e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1. Boorbeschrijvingen

Boornr.	laaggrens (cm - mv)	aard bovengrens	kleur	grondsoort	bi/menging	bi/mengsel	bi/menging overig	inhoud	lithogen. Interpret.	Formatie	Opmerking
1	0		grijs	zand				bouwpuin	straatbed/ophoging		
OZ-locatie 7	80	antropogeen	grijs	natuursteen					verharding straat		ca. 16e eeuw
	100	antropogeen	lichtgrijs	zand					ophoging		
	110	antropogeen	donkerbruin-zwart	zand	klei 1			verbrand bouwpuin	ophoging		
	120	antropogeen	donkergrijs	zand	klei 4			iets bouwpuin	ophoging		
	130	antropogeen	geel	baksteen					verharding straat ?		
	141	antropogeen	zwart	klei	zand 3			mosel (edulis), bouwpuin 1	ophoging		
	145	antropogeen		baksteen					verharding straat ?		
	150	antropogeen	lichtgrijs	zand					ophoging		
	195	antropogeen	grijs	klei	silt 4			kleikluitjes, veenbrokjes	ophoging		
	205	antropogeen	bruin	klei	silt 4	humus 4	zand 2	schelp, hout, keramiek indet	ophoging		straatniveau?
	220	antropogeen	lichtgrijs	klei	silt 3	humus vlekken	zandvlokken	visbot	ophoging		straatniveau?
	243	antropogeen	bruin	klei	zand 1	humus 4			ophoging		straatniveau?
	292	antropogeen	bruin	klei	silt 4	humus vlekken		houtresten	ophoging		
	310	antropogeen	donkerbruin	klei	zand 2	humus 4		houtresten, mest	ophoging		straatniveau?
	320	antropogeen	donkergrijs	klei	silt 4	humus 4			ophoging		straatniveau?
	323	antropogeen	geel/bruin	hout					ophoging		straatniveau?
	326	antropogeen	grijsbruin	klei	silt 4			houtresten	ophoging		rommelig
	337	antropogeen	donkerbruin	klei	zand 1	humus 4	zandvlokken	mest, keramiek indet, hout	ophoging		straatniveau?
	382	antropogeen	donkerbruin-zwart	klei	silt 3	humus 3		riet/hout, keramiek indet, mossel (edulis)	ophoging		
	410	geleidelijk	donkerbruin-zwart	klei	silt 3	humus 3	zandlagen 1	hout	Thuredrith stroomgordel?	Echteld	rommelig
	450	geleidelijk	bruin	klei	silt 2	humus 3	zandkorrels		Thuredrith stroomgordel?	Echteld	ingewaaid zand?
	460	diffuus	bruin	veen	klei 2		kleilagen 1		Hollandveen	Nieuwkoop	riverinvloed
Einde boring	600										
2											
OZ-locatie 5	0	grijs	zand						straatbed/ophoging		
	70	antropogeen	bruin-grijs	klei	zand 4			faience tegel	ophoging		17e - 18e eeuw
	90	antropogeen	donkerbruin	klei	zand 2			bouwpuin	ophoging		16e eeuw
	100	antropogeen	wit	mortel							
	120	antropogeen	bruin-grijs	klei	zand 1			bouwpuin 2	ophoging		
	130	antropogeen	bruin	klei	zand 1	humus 4		mest, keramiek indet	ophoging		straatniveau?
	300	antropogeen	bruin	klei	silt 4			keramiek indet	ophoging		
	310	antropogeen	bruin	klei	zand 2	humus 4		houtresten, keramiek indet	ophoging		straatniveau?
	400	abrupt	grijs	zand			kleibrokjes		Thuredrith stroomgordel?		
	450	abrupt	bruin-grijs	klei	zand 4		kleibrokjes		Thuredrith stroomgordel?		
	455	abrupt	bruin	klei	zand 4	humus 4			Thuredrith stroomgordel?		
	465	abrupt	grijs	klei	silt 4		zandkorrels, zandlagen 1	veenbrokjes	Thuredrith stroomgordel?		
	510	geleidelijk	bruin	klei	silt 2	humus 4			Thuredrith stroomgordel?	Echteld	venige klei
	560	diffuus	blauwgrijs	klei	silt 4	humus 2		veenbrokjes, houtresten	Thuredrith stroomgordel?	Echteld	
	585	abrupt/erosief	bruin	veen	klei 4			houtresten	Hollandveen	Nieuwkoop	
Einde boring	600										
3											
OZ-locatie 3	0		grijs	zand					straatbed/ophoging		
	80	antropogeen	grijs	zand				bouwpuin 1	ophoging		17e/18e eeuw
	90	antropogeen	donkergrijs-zwart	klei	zand 3			bouwpuin 3	ophoging		16e eeuw
	130	antropogeen	grijs	zand					ophoging		
	210	antropogeen	bruin	klei	silt 4	humus 4		keramiek indet	ophoging		straatniveau?
	250	antropogeen	grijsbruin	klei	silt 4		humeuze kleilagen	keramiek indet	ophoging		met straatniveau?
	300	antropogeen		zand					ophoging (?)		viel uit guts
	360	donkergrijs	klei	silt 3	humus 3			houtresten	Thuredrith stroomgordel?	Echteld	venige klei
Einde boring											